

RELAȚIILE ROMÂNNO-UNGARE DE LA NOTELE ULTIMATIVE SOVIETICE LA DICTATUL DE LA VIENA (IUNIE-AUGUST 1940)

Valeriu Florin Dobrinescu

Întreaga evoluție politică a României de după notele ultimative sovietice din 26 și 27 iunie 1940 a fost legată de cedarea Basarabiei și a nordului Bucovinei care a aruncat țara, înainte ca ea să fie antrenată în război, printre victime și nu în rândul vinovaților. Următoarele cedări teritoriale nu pot fi înțelese fără o cunoaștere a raporturilor României cu Marile Puteri, îndeosebi Germania și Uniunea Sovietică. Dacă în anii 1934-1938, Oficiul Rosenberg a considerat că, intervenind în politica internă a Bucureștilor, România se va apropia de Reich-planul părea fantezist – în perioada următoare s-a acceptat ideea lui Hitler că relațiile între cele două țări trebuiau să devină, de la sine, tot mai strânse și în domeniul politic, ca urmare a legăturilor economice și a creșterii puterii germane în Europa. Această „recomandare” s-a împlinit, în prima fază a conflagrației, cu necesitățile economiei de război și strategice pentru Germania de a păstra, în orice condiții, liniștea în Europa de sud-est¹. Pe de altă parte, guvernul de la București a continuat să-și afirme politica sa externă tradițională, conform căreia sprijinul pe Anglia și Franța, din punct de vedere politic mergea mână în mână cu legăturile economice ale Reich-ului și securitatea militară față de Uniunea Sovietică. Evenimentele care s-au precipitat din iunie până în septembrie 1940 nu fac decât să confirme această aserțiune. Evacuarea prin forță a Basarabiei și Nordului Bucovinei a făcut ca România să se apropie de Reich, două fiind motivele acestei opțiuni. Primul s-a datorat faptului că Anglia și Franța au încetat de a mai fi factori ai politicii militare în Europa de sud-est. Al doilea, din punct de vedere românesc, a avut în vedere evitarea unor „noi surprize” din partea Moscovei.

Situația reală era cu mult mai complexă. În perioada noiembrie 1938 – mai 1940, Reich-ul a încurajat politica revizionistă a Ungariei și Bulgariei, în scopul utilizării acestora ca instrument de presiune asupra României. Evenimentele care s-au produs la finele lui iunie 1940 au scăpat, oarecum, de sub controlul Germaniei, dar nu fără a crea situații totalmente noi, atât pe planul politicii românești, cât și a celei internaționale, ipostaze nescontate și, într-o oarecare măsură, nedorite atunci la Berlin². După 26 iunie 1940, în fața tensiunii și a pericolului unui conflict de care Uniunea Sovietică nu ar fi rămas străină, Reich-ul a hotărât să promoveze o nouă criză invitând România „să reglemnteze” amiabil cu vecinii ei problemele teritoriale pendinte³. Uniunea Sovietică nu se

1. A. Hillgruber, Hitler, König Carol und Marshall Antonescu, Die deutsch rumänischen Beziehungen 1938-1944, Wiesbaden, 1965, p. 353.

2. Ph. Marguerat, Le III e Reich et le pétrole roumain 1938-1940, Gênevè, 1977, p. 195-196.

opunea revedicărilor Ungariei asupra Transilvaniei, față de care șeful Narkomindel-ului se arătase favorabil⁴. Astfel, la 25 și 26 iunie, V. M. Molotov se exprimase, în acest sens, în discuțiile purtate cu ambasadorii Germaniei și Italiei acreditați în capitala Uniunii Sovietice, Schulenburg, respectiv Rosso. La 4 iulie, în fața lui Kristóffy, ministrul Ungariei de la Moscova, Molotov considera revendicările Budapestei ca „fondată” și promitea că Uniunea Sovietică le va sprijini la conferința de pace. În urma notelor ultimative sovietice cererile revizioniste maghiare s-au intensificat. Buletinele informative ale Serviciului Secret de Informații consemnau că noua orientare a României „va întârzia numai îndeplinirea pretențiilor revizioniste, dar nu le va putea înlătura”. Mai mult, se considera că Ungaria a făcut o mare greșeală, pierzând momentul prielnic de a interveni, fie pe cale diplomatică, fie armată, pentru reluarea Transilvaniei – acțiunea ar fi trebuit să aibă loc concomitent cu ultimatum-ul sovietic și ar fi fost favorizată, în acel context, de „dezordinea și deprimarea autorităților și a populației”⁵.

Ungaria, cunoscând situația grea în care se afla România, a căutat să profite de izolarea sa internațională. Astfel, la 27 iunie a avut loc la Budapesta o ședință a guvernului la care s-a hotărât să se acționeze, cu toate mijloacele, pentru ca România, „să fie constrânsă să satisfacă pretențiile teritoriale ungare”. Budapesta a decretat mobilizarea generală și a ordonat masarea unor mari unități militare la granița cu România. În zilele următoare, s-au intensificat contractele unor personalități ungare cu oficialități germane, în vederea obținerii unui sprijin militar pentru atacarea României. La 2 iulie, a avut loc în Camara ungară o mare manifestare la care deputații i-au aclamat, în picioare pe Hitler și Mussolini strigând: „Ardealul înapoi”. Cu acel prilej, deputatul Horvath a opinat că destrămarea statului român era o chestiune de zile⁶. Ministrul Angliei de la Budapesta, O'Malley, a transmis Londrei că Ungaria „a afirmat că nu poate tolera ca România să facă concesii numai Uniunii Sovietice” și a cerut Bucureștilor, prin Iugoslavia, „să negocieze concesii teritoriale”⁷. Guvernul iugoslav a recomandat „cumpătare” din partea Ungariei și „conciliere” din partea României. Chiar dacă Rusia insistase ca Ungaria „să nu tulbure liniștea în zonă”, O'Malley credea că Budapesta va încerca „să obțină, în schimb, promisiunea unui ajutor diplomatic pentru ca revendicările teritoriale să fie rezolvate acum, sau la finele războiului”⁸. Lui O'Malley i se „recomanda” să țină cont de faptul că politica Londrei „este să profităm de orice situație în Balcani” și că „problema Transilvaniei, în cazul în care rămâne susținută de guvernul Ungariei, ar putea să ne ofere motive de a implica (n.ns.-în război) și Rusia și Germania”⁹. Instrucțiunile transmise lui O'Malley confirmă cele scrise de Mihail Manoilescu în Memoriile sale care, vorbind de Anglia, aprecia că „interesul ei evident era

3. A.D.A.P., Series D, vo. 10, p. 96-97.

4. Laszlo Sütő, *La Politique interalliée et la Hongrie pendant la Seconde Guerre Mondiale*, Bruxelles, 1983, p. 47.

5. Arh. M.Ap. N., fond 5 417, dosar f.n., 1940, Poziția 297, p. 19.

6. M. Manoilescu, *Dictatul de la Viena, Memorii (iulie-august 1940)*, București, 1991, p. 39.

7. Great Britain, P. R.O., F.O., 371, 24 848, f. 102.

8. Ibidem.

9. Ibidem, f. 301.

ca noi să intrăm în conflict cu Ungaria și să provocăm, astfel, totodată, ajungem U.R.S.S. pe Carpați". Foreign Officeul spunea ca, prin aceasta, „să precipite conflictul germano-sovietic”¹⁰.

România era așadar, în vara anului 1940 izolată de foștii aliați. Situația sa internațională s-a agravat datorită ostilității Axei și Uniunii Sovietice, ceea ce a dus la o exacerbare a pretențiilor teritoriale ale Ungariei și Bulgariei. Într-un asemenea context, după ce a renunțat la garanțiile anglo-franceze, România și-a făcut publică apropierea de Axă. Răspunsul lui Hitler recomanda, ca o condiție a apropierii, satisfacerea unor revendicări teritoriale, în favoarea Ungariei și Bulgariei, în vederea pacificării reale a Balcanilor”¹¹. Poziția României nu l-a satisfăcut pe Hitler care, la 10 iulie, s-a întâlnit cu Ciano, Teleky și Csáky la München. Teleky a pretins întreaga Transilvanie, condiționând posibilitatea unor tratative numai în caz că România acceptă să facă mari concesii. Hitler a cerut interlocutorilor maghiari să nu se cramponeze de ideea „totul sau nimic”, ci să realizeze pretențiile teritoriale asupra României în etape, la care Teleky și Csáky au ținut să remarce: „noi credem că tratativele directe cu România se vor încheia cu succes pentru Ungaria, numai cu participarea Germaniei și a Italiei”¹². Astfel, se solicita „arbitrajul” puterilor Axei. La München s-au dat „asigurări” ungarilor că vor obține satisfacții teritoriale chiar în cursul războiului, de unde până atunci germanii amânaseră chestiunea până la încheierea păcii. În acest spirit, era redactată și scrisoarea regentului Horthy adresată lui Hitler¹³.

Aflat la apogeul succeselor sale politice, și militare, Hitler s-a adresat, la 15 iulie, pe un ton ultimativ regelui Carol al II-lea cerându-i ca România să se încadreze definitiv în tabăra Axei și să consimtă la cedări teritoriale față de vecinii săi. „Orice încercare de a înlătura prin manevre tactice, de vreun fel sau altul, pericolele care amenință, țara dumneavoastră – se spunea în scrisoare – trebuie să sufere și va suferi un eșec. Sfârșitul, mai devreme sau mai târziu și, poate, în scurt timp, ar putea fi chiar distrugerea României”. Punct crucial din istoria raporturilor româno-germane din anii celui de al doilea război mondial, scrisoarea din 15 iulie, imperativă și implacabilă, sublinia, prin brutalitatea și tragismul situației României, izolarea sa internațională. Hitler acuza, în baza documentelor diplomatice găsite în Franța, că „atitudinea, cel puțin a politicii oficiale românești în trecut și până în ultimul timp, a fost puțin amicală față de Reich ba, dimpotrivă chiar, numai ostilă”. Prima reacție a regelui a fost să nu se răspundă la scrisoare, fără a rupe însă angajamentele de a trata cu ungurii și bulgarii. Manoilescu a considerat că era mai bine să se răspundă și a conceput o scrisoare pe care avea să o înmâneze personal fűhrer-ului. În răspuns, Carol al II-lea oferea o lecție de istorie și morală lui Hitler, afirmând că „nimic nu poate fi clădit durabil pe acte care nu și-ar avea deplina adevărată populară” și anume „a tuturor generațiilor care vor veni și care, în nesfârșirea secolelor, au dreptul

10. M. Manoilescu, op. cit., p. 1-10.

11. A. Simion, Dictatul de la Viena, Cluj-Napoca, 1972, p. 130.

12. A. Hillgruber, Les entretiens secrets de Hiller, Paris, Fayard, 1969, p. 165-170.

13. The Confidential Papers of Amiral Horthy, Budapest, Corvina Press, 1965, p. 129-133.

să-și spună cuvântul și să judece". De aceea, „nimic nu trebuie întreprins ce n-ar rezista la critica istoriei căci, în caz contrar, am risca să facem cu toții o operă trecătoare și zadarnică". Suveranul arăta că schimbul de populație ar fi cea mai bună soluție a eventualelor negocieri și că ceea ce dorește România este o intervenție în discuții, care să modereze pe vecinii noștri și, în nici un caz, arbitraj care să dea mână puterilor Axei însăși decizia în litigiu dintre noi și vecini¹⁴. Referitor la conținutul scrisorii lui Hitler, Carol al II-lea nota, în Însemnările sale zilnice, „Problema e pusă brutal, așa cum e felul lui, nu e plăcută pentru noi și din punct de vedere intern poate să aibă urmări foarte grele”¹⁵.

De la Budapesta, O'Malley transmitea, la 24 iulie, că oficialitățile ungare sunt conștiente de pericolul unei apropieri a Bucureștilor față de Reich, în contextul forțării lor „să accepte cererile Germaniei”, dar că vor trebui „să se mulțumească cu mult mai puțin decât vor primi de la România”¹⁶. Diplomatul britanic lega planurile Reich-ului, referitor la România, de politica sud-est europeană a Uniunii Sovietice și de „neputința” Angliei de a „redresa balanța puterii în această parte a Europei”¹⁷. Din aceste motive, în preajma tratatelor cu Ungaria, România a făcut încercări de normalizare a raporturilor cu Uniunea Sovietică, la București apreciindu-se că „rațiunea de stat cerea o politică cuminte și înțeleaptă față de U.R.S.S.”. Așa trebuie văzută acreditarea lui Gr. Gafencu, fost șef al diplomației Bucureștilor, în calitate de ministru la Moscova¹⁸. Prin aceasta se urmărea menținerea de bune raporturi cu Uniunea Sovietică, continuându-se una din constantele politicii externe anterioare și o întărire a poziției României la viitoarele negocieri, deoarece Budapesta conta pe U.R.S.S., mare putere, ca pe un factor de presiune¹⁹.

Guvernul Gigurtu, în pofida opoziției opiniei publice, a început tratative cu Ungaria. Ministrul de la Roma, Raoul Vasile Bossy, a mai urmărit să obțină unele informații privind aspectul concret al chestiunilor pe care Ungaria urma să le ridice la tratativele precedente²⁰.

La sugestia lui Hitler, guvernul de la București a acceptat negocierile directe cu Budapesta care au început, la 16 august 1940, la Turnu-Severin. Delegația română avea în frunte pe Valer Pop, ministru plenipotențiar, iar cea maghiară pe András Hóry. În timpul convorbirilor, delegația română a susținut principiul schimbului de populație, iar reprezentanții guvernului horthyst au pretins un teritoriu de 39.000 km²¹. Cu o zi înainte de plecarea la Turnu-Severin, Valer Pop amintea regelui Carol al II-lea, printr-o scrisoare, de consfătuirea frunțașilor transilvăneni care, la 2 august, demonstraseră documentar drepturile României cu privire la eventualele concesiile teritoriale. Totodată, într-o audiență la suveran, Valer Pop avertizase asupra factorului timp²². La 8 august, Iuliu

14. M. Manoilescu, op. cit., p. 76-83.

15. Carol al II-lea, Însemnări zilnice, vol. 8, p. 702.

16. Great Britain, P.R.O., F. O., 371, 24 968, f. 187.

17. Ibidem.

18. Arh. M.A.E., fond 71, U.R.S.S. dosar 91, 1940, f. 368.

19. Idem, Transilvania, dosar 40, 1939-1940.

20. Idem, Conferința de Pace, 1946, dosar 101, f. 216-217.

21. Ibidem, f. 255-257.

22. B.A.R., Arh. Palat. LXXXII, Varia 16, f. 11.

Maniu făcea o declarație conform căreia atitudinea României trebuia să fie aceea a păstrării, cu orice preț, a integrității teritoriale a țării. „Tratatul de la Trianon, continua șeful Partidului Național-țărănesc, nu a creat, ci a înregistrat numai, pentru lumea internațională, Unirea Ardealului cu Regatul Român”²³.

Cererile formulate de delegația ungară au fost respinse de cea română, care a subliniat că acestea nu puteau constitui „o bază acceptabilă de discuții”²⁴. În cea de a doua zi a tratativelor, Hóry a solicitat Bucureștilor să facă o contrapropunere cu caracter teritorial. Delegația română, refuzând să accepte o propunere în acest sens, tratativele au intrat în impas. Întrucât nici una din delegații nu a renunțat la punctele de vedere exprimate, András Hóry și Valer Pop au hotărât, de comun acord, să se prezinte guvernelor lor pentru noi instrucțiuni.

La București a avut loc, în ziua de 23 august un Consiliu de Coroană care a stabilit instrucțiunile în baza cărora trebuia să-și desfășoare activitatea delegația română: 1) să se obțină adeziunea prealabilă a guvernului ungar la principiul schimbului de populație; 2) să se fixeze, ulterior, numărul locuitorilor maghiari care urmau să fie transferați în Ungaria; 3) să se stabilească consecințele teritoriale ale schimbului de populație²⁵. Guvernul de la București menținea, în esență, aceleași instrucțiuni pe care le dăduse delegației române la începerea tratativelor de la Turnu-Severin. În schimb, Hóry a primit mandat de la Teleky să dea dovadă de „fermitate” și să nu pornească discuții decât în baza principiului cedării teritoriale.

Lucrările conferinței au fost reluate la 24 august, când Hóry a prezentat un nou memoriu și a somat guvernul român să răspundă dacă dorea să desemneze teritoriile pe care era dispus să le cedeze Ungariei. Valer Pop a arătat că, deoarece ultimul memoriu al Budapestei se bazase tot pe principiul cedării de teritorii, fără a se lua în considerație realitățile etnice, se vede obligat să declare, în numele guvernului român, „că nu poate primi ca bază de discuție o astfel de propunere”. Comunicatul conferinței de la Turnu-Severin lăsa, însă, o poartă deschisă, subliniind că „tratativele vor fi reluate în cel mai scurt timp”. În cursul tratativelor, delegația română nu a recunoscut Ungariei nici un drept asupra Transilvaniei și nu s-a pronunțat pentru împărțirea teritoriului. M. Manoilescu recunoștea: „câtă vreme am tratat relativ liber, nu am cedat nimic și nu am consimțit la nici o știrbire a țării. Evident că noțiunea de liber nu trebuie înțeleasă nici în mod absolut, fiindcă dacă am fi avut întreaga libertate, nu ne-am fi dus niciodată la Severin să stăm de vorbă cu ungarii (...) Dar în conjunctura politică în care ne găseam atunci, și pe care cred că am descris-o îndeajuns, ne-am mai bucurat la Severin încă de o relativă libertate de mișcare, pe care am utilizat-o din plin. Această libertate a fost pierdută complet în ziua de 29 august la Viena”²⁶. Față de situația convorbirilor de la Turnu-Severin, guvernul german a hotărât să-și continue presiunile ultimative asupra României. Concomitent, Uniunea

23. Arh. M.Ap.N., fond 950, dosar f.n., 1940-1941, Poziția 824, f. 32-35.

24. A. Simion, op. cit., p. 164.

25. Ibidem, p. 167.

26. M. Manoilescu, op. cit., pasim.

Sovietică, care sprijinea revendicările ungare, a deplasat numeroase trupe pe linia de demarcație de pe Prut²⁷.

După publicarea comunicatului româno-ungar, Gigurtu și Manoilescu, în consens cu regele Carol al II-lea, au cerut lui Valer Pop să reia convorbirile în ziua de 28 august, guvernul român menținându-se pe linia schimbului de populație. Ca urmare a opoziției opiniei publice, a memoriilor a peste 200 de personalități politice și demonstrațiilor împotriva pretențiilor teritoriale maghiare, guvernul Gigurtu a sistat discuțiile și a cerut reprezentanților săi acreditați la Berlin și Roma – Alexandru Romalo și R.V. Bossy – să ceară cabinetelor respective ca nici o hotărâre referitoare la Transilvania să nu fie luată fără avizul oficialilor români. Instrucțiunile subliniau: „dacă este vorba de un adevărat arbitraj, el trebuie să fie acceptat de noi, iar în eventualitatea că va fi acceptat de noi principiul arbitrajului, să se desfășoare o procedură în care noi să ne putem spune larg cuvântul și să ne facem propunerile noastre”²⁸.

După întreruperea tratatelor de la Turnu-Severin, guvernul ungar a luat măsuri pentru pregătirea unui atac militar împotriva României. Paralel, el a continuat să informeze Berlinul și Moscova despre „justețea” revendicărilor sale teritoriale. S-au înmulțit incidentele la granița comună, provocate de partea ungară²⁹. La 27 august, ministrul Ungariei de la Berlin a înmânat lui E. Woermann o notă în care sublinia că guvernul de la Budapesta avea în vedere „soluționarea militară” a pretențiilor sale asupra Transilvaniei.

Deoarece diferendul româno-ungar putea periclita planurile Germaniei în sud-estul Europei, Hitler, deși convins de netemeinicia cererilor horthyste, a hotărât „să reglementeze” chestiunea. Asteftl, el recompensa Budapesta pentru atașamentul ei la politica Axei și pedepsea România pentru fidelitatea acesteia față de politica anterioară de securitate colectivă și a pactelor regionale. La baza „judecății” führer-ului au stat considerente de ordin strategic, militar, politic și economic. În seara zilei de 27 august, guvernele român și ungar au primit invitația, din partea Germaniei și Italiei, să delege pentru „arbitraj” la Viena pe miniștrii de externe, investiți cu „depline puteri pentru tratative” în ziua de 29 august. Atunci Ribbentrop și Ciano au comunicat delegațiilor de la București că discuțiile erau inutile și întrucât nu se va ajunge la un acord, decizia va fi luată de ei, în calitate de „arbitrii”.

Cei doi miniștri de externe au comunicat că, dacă nu se va accepta cedarea unei părți a Transilvaniei, România va deveni obiectul unei acțiuni militare, va fi invadată și ștearsă de pe harta Europei³⁰. Manoilescu a contestat faptul că România „ar fi cerut vreodată arbitrajul”³¹.

27. Arh. M. Ap.N., fond 5417, dosar 3, 1940, poziția 904, f.405, 572.

28. Arh. M.A.E., fond 71, Transilvania, dosar 42, 1940, f. 107-108.

29. Arh. M.Ap.N., fond 5417, dosar 20, 1940, Poziția 903, f. 461.

30. M. Manoilescu, op. cit., Passim.

31. Ibidem.

***THE ROMANIAN-HUNGARIAN RELATIONS FROM THE SOVIET
ULTIMATUM NOTES TO THE VIENNA DIKTAT
(JUNE-AUGUST 1940)***

Summary

This study presents, on the basis of many unpublished archive documents and the latest historical literature, the Romanian-Hungarian relations in the years between the Soviet ultimatum notes and the Vienna diktat. Special emphasis is laid on the negative role the Berlin and Rome diplomats played with regard to the territorial demands of Hungary.